

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1599>

Geliş Tarihi: 14.02.2019

Kabul Tarihi: 30.04.2019

‘ACÂ’İBU’L-MAKDÛR VE DİĞER ARAPÇA KAYNAKLARA GÖRE TİMUR’UN ÖLÜMÜ VE BIRAKTIĞI İMAJ

Mehmet ŞEKER*

Özet

Türk büyükleri arasında seçkin bir yere sahip olan Timur; şüphesiz Türk, İslâm ve dünya tarihinde çok derin izler bırakan önemli bir şahsiyettir. Bir cihan devleti imar etme arzusunda olan Timur, Mâverâünnehr’de hâkimiyet tesis ederek bu ülküsünü gerçekleştirme noktasında büyük bir adım atmıştır. Çağatay ulusunun topraklarında muazzam bir devlet kurmasının ardından Timur, arzuladığı cihan devleti ülküsü için Harezm, Horasan, Deşt-i Kıpçak, Hindistan, İran, Irak, Suriye ve Anadolu üzerine büyük seferler tertip etmiştir. Bu bağlamda Timur’un düzenlemiş olduğu bu büyük seferlerden birisi de ömrünün sonunda Çin’e düzenlemiş olduğu seferidir. Bu seferin seyrini değiştiren bazı olaylar meydana gelmiştir. Bunlardan en önemlisi, seferin tamamlanmasına engel olan Timur’un ölümüdür. Timur, ülküsünü gerçekleştirme uğruna Mâverâünnehr’de başlattığı bu yolculuğuna, Çin seferinde ölümüne kadar devam etmiştir. Timur’un ölümü dolayısıyla sefer yarıda bırakılarak durdurulmuş bu da tarihe Timur’un son seferi olarak kaydolmuştur. Timur gibi çok büyük bir hükümdarın hayatı, yaptıkları ve ölümü gerek çağdaşı kaynaklarda gerekse daha sonraki kaynaklarda sıklıkla

* Dr., Düzce Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Düzce/Türkiye, mehmetseker@duzce.edu.tr
ORCID NO: 0000-0003-2372-2375

'Acâ'ibu'l-Makdûr ve Diğer Arapça Kaynaklara Göre Timur'un Ölümü ve
Bıraktığı İmaj

zikredilmektedir. Bu kaynaklardan Arapça olarak kaleme alınan eserlerde de Timur hakkında çok çarpıcı malumatlar bulunmaktadır. Bu çalışmamızda Arapça kaynaklarda Timur'un Çin'e düzenlediği son seferi esnasında seferi tamamlayamadan ölümü anlatılacaktır. Ölümüyle ilgili anlatılanlardan, müelliflerin üsluplarından hareketle onun zihinlerde bıraktığı derin izler açığa çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu vesileyle Arapça kaynaklardaki Timur imajı bir nebze de olsa yansıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Timur, Arapça Kaynaklar, *'Acâ'ibu'l-Makdûr*, Timur'un Çin Seferi, Timur'un Ölümü, Timur İmajı

“Timur’s Death And The Image He Left” in *'Acâ'ibu'l-Makdûr* And Other Arabic Sources

Abstract

Timur, who has a distinguished place among the Turkish elders, undoubtedly, is an important figure that left deep traces in Turkish, Islamic and world history. Timur, who wanted to develop a world state, took a big step in realizing this ideal by establishing dominance in Transoxania. After establishing a tremendous state in the land of Chagatai, Timur arranged great expeditions on Khorezm, Horasan, Desht-i Kipchak, India, Iran, Iraq, Syria and Anatolia for the ideal of the world state he desired. One of these big expeditions organized by Timur is the expedition to China. There occurred some events that changed the course of this expedition. The most important of these is the death of Timur, who prevented the completion of the expedition. Timur continued his expedition that began in Transoxania for the sake of realizing his ideal, and continued until his death on his Chinese expedition. The expedition was interrupted by Timur's death, and this was registered as the last expedition of Timur. The life, deeds, and death of a great ruler such as Timur is frequently mentioned in contemporary resources as well as in later ones. There

is very striking information about Timur in these works that was written in Arabic. In this study, the death of Timur during his last expedition to China will be explained through Arabic sources. Hereby, Timur's image in Arabic resources will be reflected to some extent as well.

Keywords: Timur, Arabic Resources, '*Acâ'ibu'l-Makdûr*, Timur's Chinese Expedition, Timur's Death, Timur İmage

1. Giriş

Dünya tarihinde eşine az rastlanan üstün yetenekli ve kabiliyetli liderler arasında yer alan Timur, yaşadığı müddetçe cihanşümul bir devlet imar etme arzusunda olmuştur. Bu maksatla büyük çapta birçok sefer düzenlemiştir. Düzenlemiş olduğu seferler son derece planlı olup neticeleri itibariyle de dönemine tesirleri noktasında oldukça önemlidir. Hatta bu seferlerden bazıları, birçok bölgede tarihin akışını değiştirecek mahiyette derin tesirler ortaya çıkarmıştır.

Türklerin beyi, Moğolların damadı (Kürekan¹) ve Timur Devleti'nin kurucusu olan Emîr Timur, Çağatay ulusunun topraklarında büyük bir devlet inşa etmişti (Akbıyık, 2004: 152). Dünya çapında büyük bir devlet kurmak için hayatının son nefesine kadar mücadele eden Timur, hedeflerine ulaşmak maksadıyla büyük çapta birçok sefer düzenlemiştir (Yücel, 1989: 135-136). Bu bağlamda Mâverâünnehr'de hâkimiyet tesis etmesinin ardından Timur; Harezm,

¹ "Kürekan" kelimesi "Han güveyisi, damat, melik damadı, hükümdarın damadı" gibi anlamlara gelmektedir (Bkz. el-Makrîzî, 1997: c. 6, 168; İbn Tağribirdî, 1992: c. 13, 116; Aka, 2014: 11).

'Acâ'ibu'l-Makdûr ve Diğer Arapça Kaynaklara Göre Timur'un Ölümü ve
Bıraktığı İmaj

Horasan, Deşt-i Kıpçak, Hindistan, İran, Irak, Suriye ve Anadolu üzerine büyük seferler düzenlemiştir (Aka, 2014: 11 vd.). Büyük Türk hükümdarı Emîr Timur, hiç dur durak bilmeyen çok hareketli hayatının sonunda Çin'e bir sefer düzenlemeyi planlamış fakat ölümü üzerine bu seferi yarıda kalmıştır (Barthold, 2015: 39-40; Aka, 2014: 43-45).

Timur, kırmızıya çalan beyaz tenli bir yüze, uzun boya, geniş omuzlara, kalın parmaklara, uzun ve düz bir sakala, çolak bir el ve aksayan sol ayağa sahipti. Gözleri ateş gibi çakmak çakmak olan Timur'un sesi gür, kuvveti ve duyuları yerinde olan ve ölümden korkmayan birisiydi. Mizahı sevmez, yalancılara buğz eder ve eğlenceye de meyilli değildi. Güzel sesi dinlemeyi seven, azimli, feraset sahibi, ince anlayış sahibi ve uyanık bir kimseydi. Bir şeye azmetti mi asla ve kat'a ondan dönmezdi. Bunların yanı sıra Timur; tarih dinlemeye çok düşkün, ilmi ve âlimleri seven, eşref ve seyyidleri kendisine yaklaştırıp onlara hürmet gösteren, fen ve sanat ehlini de kendisine yakın tutan bir liderdi. Ayrıca Timur, satranç oynamayı da çok severdi (İbn Tağribirdî, 1992: c. 13, 118; Şeker, 2018: 65-66). Timur hem kişisel özellikleri hem de bu karakter özellikleri itibariyle oldukça dikkat çeken karizmatik bir liderdi.

2. Timur'un Sefer Stratejisi

Timur bir yere sefere çıkmaya karar vermeden önce çok ciddi bir plan ve hazırlık yapardı. Bu hazırlık safhasından sonra Timur, ordusunu harekete geçirirdi. Örneğin *Mecmû'a fî't-Tevârih*'te yer alan *Timurlenk Tarihi*'nde Timur'un bir sefere çıkmadan önce plan ve ön hazırlık olarak yaptığı şeyler

hususunda Şu ifadeler yer almaktadır: “Timur, belirli bir zamanda bir tarafa yönelmeye azmettiği zaman devletin büyüklerini toplar net bir karar ve isabetli bir görüŐ ortaya çıkıncaya kadar onlarla fikir alıŐ veriŐinde bulunup onların görüŐlerini alırdı. Timur, hangi cephedeysse o cephedeki casuslarıyla yazıŐırdı ve o ynle alakalı baŐkalarından gelecek tehlikelerden emin olurdu. Sabahladığında hareket ederdi. Sol tarafa gelince sağa dönerdi. İkinci haber gelip ulaştığında düŐündüđü yöne doğru hareket ederek halkın gafil olduğu bir anda süratle saldırdı (*Târih-u Teymûrlenk*, t.y: v. 34b-35a; Şeker, 2018: 54).” Timur’un bu stratejisi hususunda es-Sehavı’de “ok zeki bir kimse olan Timur, ileri gelen devlet adamlarıyla fikir alıŐ veriŐinde bulunurdu. Hangi vakitte nereye gidecek olsa oradaki casuslarıyla yazıŐırdı. Bir tarafa gitmek için yola çıkar fakat oraya girmeyip başka tarafa yönelirdi.” ifadeleri nakledilmektedir (es-Sehavı, t.y: c. 3, 49). Timur’un yn deđiŐtirerek hedefinin neresi olduğunu belli etmeyerek böylelikle rakiplerini ŐaŐırttıđı anlaşılmaktadır. Bu durumun Timur’un sefer stratejisinde uyguladığı bir taktik olduğu anlaşılmaktadır.

3. Timur’un lmnn Arifesinde Çin’e Yaptığı Son Sefer

Timur’un düzenlemiş olduğu son sefer, ölümü hususunda çok çarpıcı detayları öğrenmemize yardım etmektedir. Bu mesele hakkında Barthold, Timur’un son siyasi düŐünceleri içerisinde Çin’e yapmayı planladığı bir sefer olduğunu fakat ölümü üzerine seferinin yarıda kaldığını belirtmektedir (Barthold, 2015: 39-40). Bu konuyu Arapça kaynaklara bakarak aŐađıdaki Őekliyle ele alacağız.

‘Acâ’ibu’l-Makdûr ve Diğer Arapça Kaynaklara Göre Timur’un Ölümü ve
Bıraktığı İmaj

İbn Tağribirdî *en-Nücûmu’z-Zâhire* adlı eserinde Timur’un Çin seferi hususunda şunları zikretmektedir: “Timur, ülkesinden Çin memleketini fethetmek için çıktı. Yaz mevsimi sona ermiş güz mevsimi girmişti. Timur, dört yıl yetecek kadar yanlarına almaları gerekenleri almalarını askerlerine emretti. Askerleri bunun için hazırlıklarını yaptılar. Dört bir yandan Timur’a geldiler. Timur, ordunun yüklerini taşıması için 500 araba yaptırmıştı. Daha sonra Timur, Semerkand’a çıktı. Recep ayında soğuk şiddetlenmişti. Timur ve ordusu donmuş olan Seyhun Nehri’ne geldi. Donmuş olan bu nehirden yürüyerek geçtiler. Allah, ona azabından çok şiddetli soğukla beraber buz dağları² gönderdi. Hatta askerlerin kulakları, gözleri ve burun deliklerinin içi kar ile doldu. Öyle ki askerler neredeyse öleceklerdi. Ardından bu rüzgârlar daha da şiddetlendi ve o bölgede yerin tamamını kar doldurdu. Bu arada hayvanları da helak oldu. Bunların yanı sıra askerlerden birçoğu dondu. Askerler donmuş halde atlarından düşmekteydiler. Bu tipinin hemen sonrasında deniz gibi yağmurlar geldi. Bununla birlikte Timur; kimseye rikkat ve acıma göstermiyordu. Timur, askerlerin başına gelene de aldırış etmiyordu. Bilakis Timur daha suratli olarak seferine devam ediyordu. Ancak Timur ve ordusu daha Otrar³’a varmamıştı ki yürüyüşünün şiddeti sebebiyle orduda bulunan pek çok asker ölmüştü (İbn Tağribirdî, 1992: c. 13, 116).”

Diğer taraftan Timur’un Çin’e düzenlemiş olduğu son sefer hususunda yukarıda ifade edilenlere benzer bilgileri *Mecmû‘a fî’t-Tevârih*’te ki *Timurlenk*

² Buz dağlarından kastedilenin “çok fazla miktarda kar” olduğu anlaşılmaktadır.

³ Otrar, doğu Seyhun kıyısı üzerine düşer. Orası, Bârab ya da Fârab diye adlandırılmaktaydı. Ebû en-Nasr el-Fârâbî oraya nisbet edilir (Bkz. İbn Tağribirdî, 1992: c. 13, 116).

Tarihi 'nde de görmekteyiz: “Timur, ömrünün sonunda Çin’i fethetmeye ve Hittâ beldelerini almaya azmetti. Bunun için kendisine beş yüz tane araba yapılmasını emretti ve onları demirle kaplattı. Recep ayında seferine çıktı ve yine Recep ayında o beldeye girdi. Sefer kış mevsimine rastlamıştı. Timur’un sayılamayacak kadar çok askeri öldü. Timur, Otrar⁴’a ulaştığında emri hak ona geldi ve hastalandı. Hastalığı günlerce devam etti. Seferden Semerkand’a dönmeye başladı (*Târih-u Teymûrlenk*, t.y: v. 36a; Şeker, 2018: 57).” Timur’un rakiplerine hiç beklemediği bir anda baskın yapmak maksadıyla kış mevsiminde Çin seferine çıkmış olduğu anlaşılmaktadır.

4. Timur’un Ölümü

Arapça kaynaklarda Timur’un ölüm tarihi olarak zikredilenlere bakacak olursak bu hususta İbn Arabşâh, Timur’un 17 Şaban 807 (18 Şubat 1405) tarihinde öldüğünü belirtmektedir (İbn Arabşâh, 1285: 172). Aynı şekilde İbn Hacer de Timur’un 17 Şaban 807 tarihinde öldüğünü zikretmektedir (İbn Hacer, 1994: c. 2, 299; Yüksel, 2004: 116). el-Makrîzî’de 13 Şaban 808’de (3 Şubat 1406) Semerkand’ın doğusunda Âhengirân’da Timur Kürekan vefat etti demektedir (el-Makrîzî, 1997: c. 6, 168). Bu konuda es-Sehâvî ise Timur’un ölümüyle ilgili el-Makrîzî⁵’den bir nakil yapmış ve Timur’un ölüm tarihi

⁴ *Mecmû‘a fi’t-Tevârih*’te bulunan *Timurlenk Tarihi*’nde bu yer adı eksik ve yanlış yazılmış olup “Enbâr” diye okunmaktadır. İbn Arabşâh ise bu yerin “Enzâr” olduğunu söylemektedir. Ancak bu yer adının doğrusu ise bilindiği üzere “Otrar”dır. Bu sebeple biz de “Otrar” demeyi uygun bulduk (Bkz. İbn Arabşâh, 1285: 171; Aka, 2014: 45; Yüksel, 2001: s. 127).

⁵ Gerek el-Makrîzî gerekse diğer bir kısım büyük tarihçilerin, eserlerini kaleme alırken istifade ettikleri önemli müelliflerden birinin de el-Ömerî olduğu bilinmektedir. (Bkz. Güler, 2017: 97).

‘Acâ’ibu’l-Makdûr ve Diğer Arapça Kaynaklara Göre Timur’un Ölümü ve
Bıraktığı İmaj

hususunda el-Makrîzî’yi tenkit etmiştir. es-Sehâvî “Timur, Hittâ⁶ beldelerini almak için sefere çıktığında Otrar şehrinde 17 Şaban 807 tarihinde Çarşamba gecesi öldü. el-Makrîzî bu kaydı yanlış kaydetti.” demektedir (es-Sehâvî, t.y: c. 3, 49). Konuyla ilgili olarak İbn Tağribirdî de “İsyankâr Kürekan (Damat/Han Güveyisi) Aksak Timurlenk 19 Şaban 808 (1405) tarihinde Çarşamba günü⁷ öldü ve Âhengirân⁸ yakınlarında Otrar civarına kondu.” demektedir (İbn Tağribirdî, 1992: c. 13, 116). *Timurlenk Tarihi*’nde ise Timur’un 807 (1404-1405) senesi Şaban ayının ortasında vefat ettiği zikredilmektedir (*Târih-u Teymûrlenk*, t.y: v. 36b; Şeker, 2018: 57-58). Timur’un ölüm tarihi olarak zikredilen tarihlere bakıldığında müelliflerin çoğunlukla 17 Şaban 807 tarihinde ortak fikre sahip oldukları görülmektedir.

Arapça kaynaklarda Timur’un öldüğünde kaç yaşında olduğu ile ilgili bazı bilgiler bulunmaktadır. Bu hususta İbn Hacer *İnbâ’ el-Gumr* adlı eserinde Timur’un 79 yaşında öldüğü zikredilir (İbn Hacer, 1994: c. 2, 299). Diğer taraftan *Timurlenk Tarihi*’nde ise “Onun ömrü 80 sene kadardır.” Denmektedir (*Târih-u Teymûrlenk*, t.y: v. 36b; Şeker, 2018: 58). Görüldüğü üzere iki eser arasında Timur’un ölüm yaşıyla ilgili olarak bir yıllık zaman farkı bulunmaktadır.

Timur’un ölüm nedeni olarak İbn Hacer, Timur’un kulunç ve ishal hastalığından öldüğünü ve o zaman vücudunun yarısının felç olduğunu

⁶ es-Sehâvî eserinde bu yerin “Hittâ beldeleri” olduğunu söyler. Ancak “Hittâ beldeleri” nden kastedilenin “Çin” olduğu bilinmektedir (Bkz. es-Sehâvî, t.y: c. 3, 49).

⁷ Metinde gün yerine gece kelimesi kullanılmıştır. Bu durum Arap geleneğine göre gün yerine gece denmesinden kaynaklanmaktadır. Biz de gün demeyi uygun bulduk (Bkz. Şeşen, 2012: 2).

⁸ Âhengirân’ın Arapçada ki karşılığı “el-haddâdûn” yani “demirciler” anlamındadır. Âhengir ise “el-haddâd” yani “demirci” demektir (Bkz. İbn Tağribirdî, 1992: c. 13, 116).

söylemektedir(İbn Hacer, 1994: c. 2, 299). *Timurlenk Tarihi* 'nde ise Timur'un idrar yolu, kulunç ve ishal hastalığına yakalandığı ifade edilmektedir (*Târih-u Teymûrlenk*, t.y: v. 36a-36b; Şeker, 2018: 57).

Timur'un ölümüyle ilgili olarak çok detaylı bilgilere İbn Arabşâh'ın *Kitâb 'Acâ'ib el-Makdûr fî Ahbâr Teymûr* adlı eserinde rastlamaktayız. Çünkü müellif bu eserde Timur'un biyografisini yazmıştır. İbn Arabşâh "Timur son seferinde Enzâr⁹'a ulaştığında soğuğu hissetti. Bu yüzden battaniye ve yatak istedi. Timur, kendisine içinin hararetini düşürecek bir şeyin hazırlanmasını istedi. Akabinde içkiden imal edilen, hararetine iyi gelecek ve içinde faydalı baharatların, diğer yararlı şeylerin olduğu bir ilaç yapılmasını ve kendisine damıtılıp içirilmesini emretti. Timur hem içki içiyor hem de aklı başka yere gidiyordu. Bu arada Timur askerlerinin durumuyla hiç ilgilenmiyordu. İçki sebebiyle Timur'un karaciğeri ve bağırsağı çok zarar görmüştü. Vücudu takatten düşmüştü. Sonra doktorları talep etti ve onlara durumunu arz etti. Vücudu çok bitkin durumdaydı. Doktorlar Timur'un karnının üstüne buz koydular. Timur o halde üç gece kaldı. Sonra karaciğeri daha da kötü oldu. O sırada Timur mal ve evlatları hakkında bir şeyden hiç bahsetmedi. Kan kusuyordu. Çünkü karaciğeri telef olmuştu (İbn Arabşâh, 1285: 171).

Timur'un ölümünü detaylı olarak anlatan bir diğer müellif de İbn Tağribirdî'dir. Bu hususta İbn Tağribirdî şunları ifade etmektedir: "Timur ilaç olarak kullanmak için, sıcak tutsun diye ve vücudunun ısınısını takviye edip soğuğu defetmesi için kendisine şarap hazırlanmasını istedi. İsteddiği şey kendisi için

⁹ İbn Arabşâh eserinde bu yerin "Enzâr" olduğunu söyler. Ancak bu yer adının doğrusu bilindiği üzere "Otrar"dır (Bkz. İbn Arabşâh, 1285: 171; Aka, 2014: 5; Yüksel, 2001: 127).

‘Acâ’ibu’l-Makdûr ve Diğer Arapça Kaynaklara Göre Timur’un Ölümü ve
Bıraktığı İmaj

yapıldı. Timur bu yapılan içkiyi kullanmaya başladı. Bu arada Timur, ordunun durumu ile ise katiyen ilgilenmiyordu. Sıcaklık tesir etmeye başladı. Bu sıcaklık karaciğerini ve bağırsaklarını yakmaya başladı. Mizacı alevlendi ve bu arada vücudu zayıfladı. Buna rağmen Timur hala suratle yürüyüşüne devam ediyordu. Doktorları Timur’a gerektiği şekilde vücudunun özelliğine göre ona ilaç vermek suretiyle onu tedavi ediyorlardı. Timur’un karnının üzerine kar koydular. Ateşin şiddeti sebebiyle üç gün müddetle Timur bu halde¹⁰ kaldı. Timur’un karaciğeri telef oldu (İbn Tağribirdî, 1992: c. 13, 117). Timur’un ölümünü genişçe ele alan İbn Tağribirdî, diğer bir eseri olan *el-Menhel es-Sâfi*’de de Timur hakkında detaylı bilgiler vermektedir (İbn Tağribirdî, 1986: c. 4, 103-138).

Timurlenk Tarihi’nde ise Timur’un ölümü ile ilgili şu bilgiler nakledilmektedir: “Timur, idrar yolu hastalığına yakalandı. Hastalık bu hal üzere¹¹ devam etti. Daha sonra Timur’a kulunç ve ishal hastalığı da âriz oldu. Timur, vefat¹² edinceye kadar bu hususta iyileşmesi için yapılan müdahalelerse sonuç vermedi. Timur’un ölümü sefer esnasındadır. Öldüğünde Semerkand’a götürüldü. O ölünce evlatlarından Mirza Şahrüh ve bir de Sultan Baht adında kızı vardı. Aynı şekilde onun torunları da vardı. Üç eşi¹³ vardı. Sırlarından büyük olanlar çoktur. Onun haberi uzundur. Sonradan gelenlerden bazıları, Timur’un

¹⁰ “Timur bu halde kaldı” ifadesinden Timur’un karnına üç gün boyunca kar, buz koymaya devam edildiği anlaşılmaktadır.

¹¹ Timur’un hastalığının yedinci gününde akşam vaktinde öldüğü ifade edilmektedir (Bkz. Alan, 2007, 89).

¹² *Timurlenk Tarihi*’nde burası “helak oluncaya kadar” diye geçmektedir. Biz bu ibare için “vefat edinceye kadar” demeyi uygun bulduk.

¹³ Olcay Terken Ağa, Turmuş Ağa ve Tulun Ağa, Timur’un ilk eşleriydi. Timur’un bu üç eşini 1352-1353 yıllarında nikâhına aldığı müşahede edilmektedir. Timur ise bu yıllarda 17-18 yaşlarındaydı (Bkz. Togan, 1972: 81).

hayatını oğlu Őahruh'un d6nemine kadar b6y6k bir ciltte topladılar. Őahruh'un d6nemi 845 (1441-1442) senesine kadardır (*Târih-u Teymûrlenk*, t.y: v. 36a-36b; Şeker, 2018: 57-58).” Metinden gör6ld6đ6 üzere g6re idrar yolu hastalığına yakalanan Timur'un prostat hastalığına yakalandığı anlaşılmaktadır.

5. Arapça Kaynaklarda Timur İmajı

Uluğ Bey tarafından T6rkistan'ın kuzeyinden getirilerek Semerkand'da işlendikten sonra mezarı başına siyah bir yeşim taşını dikilen ve bu taşın üzerine nesebi de yazılan Timur, yaşadığı devirde derin tesirler bırakmış olan tarihi bir şahsiyettir (Togan, 1972: 75). Birçok farklı kaynakta Timur'un 6l6m6 ve ardından bırakmış olduğu imaj hakkında bilgi sahibi olmak m6mk6nd6r. Bu bağlamda Arapça kaynaklarda da bu hususta birçok çarpıcı bilgiler yer almaktadır.

M6ellifler, Timur'un 6l6m6 ve bıraktığı imaj ile ilgili farklı 6sluplar kullanmışlardır. Bunun sebebi, Timur'un hayatı boyunca idealleri uğruna seferler d6zenlerken 6n6ne çıkan engelleri şiddetli bir şekilde bertaraf etmesi ve bunun neticesinde tesiri b6y6k olayların ortaya çıkmasıdır.

Bu hususta İbn Arabşâh bir yerde “Allah, Timur'un ruhunu k6t6 durumda aldı. Allah bu pis ruhun çıkmasını istemedi ve ancak zul6mlerden icat ettiği sıfatlar ve tesis ettiği şeyler 6zere 6lmesini istedi.” demektedir. Diğer bir yerdeyse “Allah'ın kazasına direniyordu. Ruhu abuk çıkmadı. 6nk6 o zalim birisiydi.” demektedir. Bunların yanı sıra İbn Arabşâh bu meseleyi daha ayrıntılı bir şekilde s6yle anlatmaktadır: “Pişmanlık duyup ellerini ısırıyordu. 6l6m sâkisi 6l6m6 ona

‘Acâ’ibu’l-Makdûr ve Diğer Arapça Kaynaklara Göre Timur’un Ölümü ve
Bıraktığı İmaj

acı bir kadehten içirdi. Timur ölüme iman etti. Yardım istedi fakat kimse yardım etmedi. Canını almak için bir münâdî geldi ve ey kötü ruh bu kötü vücuttan çık ve sonra cehenneme git dedi. Müjdeler olsun Timur’a, Cehennemde irin içecek ve fâsıklara komşu olacak. Onun boğuluyor gibi ses çıkardığı görülür. Ölüm saatinde bütün insanlar Timur’a baktı. Timur’un rengi değişti. İşkence melekleri çok mutlu oldu. Bu melekler, ölümden önce zalimlerin vücudunda ateşi söndürüp minareleri yıkarlardı. “*Bir görseydin meleklerin, kâfirlerin canlarını alırken yüzlerine ve arkalarına vura vura...*”¹⁴ Zevceleri ve hizmetçileri bağırıyorlardı. Onun emirleri ve askerleri ne yapacaklarını bilemediler. “*O zalimleri ölüm dalgaları içinde bir görsen! Melekler onlara ellerini uzatırlar ve ‘Haydi canlarınızı çıkarın, bugün Allah’a karşı gerçek olmayanı söylediğinizden ve Allah’ın âyetlerine karşı kibirli davranmanızdan dolayı alçaltıcı bir azapla karşılık göreceksiniz.*”¹⁵ Cehennemden kötü haber getirdi. Ruhunu bu şekilde aldı. Ardından Allah’ın lanetine ve azabına gitti. Sonra Cehennemde oturdu. 17 Şaban 807 tarihinde Çarşamba gecesini Enzâr nahiyesinde öldü. Böylece Allah bütün Müslümanları Timur’un azabından kurtardı. “*Böylece zulmeden kavmin kökü kesildi. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah’a aittir.*”¹⁶ ifadelerini zikretmektedir (İbn Arabşâh, 1285: 171-172).” Görüldüğü üzere İbn Arabşâh’ın Timur’un ölümü hususunda hissi davrandığı anlaşılmaktadır. Zaten İbn Arabşâh adı geçen eserini Timur’u yermek için yazmıştır. Dolayısıyla müellifin Timur ile ilgili meseleleri ve bu bağlamda Timur’un ölümü hususunu anlatırken tarafsız davranmadığını hatırdan çıkarmamak gerekir. Yine de İbn Arabşâh’ın ‘Acâ’ib el-

¹⁴ “*Bir görseydin meleklerin, kâfirlerin canlarını alırken yüzlerine ve arkalarına vura vura haydi tadın yakıcı Cehennem azabını.*” (Bkz. Enfâl sûresi 50. âyet).

¹⁵ En’âm sûresi 93. âyet.

¹⁶ En’âm sûresi 45. âyet.

Makdûr adlı eseri Timur'a hasredildiği için eserde Timur ile ilgili önemli bilgilerin yer aldığını da unutmamak gerekmektedir.

İbn Arabşâh'ın Timur'u yermek maksadıyla yazmış olduğu eserinin olumsuz izleri oldukça derin olmuştur. Hatta yakın dönem müelliflerin, Timur hakkında yazdıkları eserlerde bile bu olumsuz imajın izlerini görmek mümkündür. Örneğin W. Barthold, İbn Arabşâh'ın etkisiyle Timur ve Timur'un babasıyla ilgili bir kısım meseleler hususunda bazı yanlış kanaatleri tekrar etmiştir (Aka, 2014: 6-7). Diğer taraftan Timur ile yüz yüze görüşen büyük müelliflerden İbn Haldûn'un Timur ile ilgili kanaatleri daha oldukça itidallidir. *Mukaddime*'nin yazarı İbn Haldûn gibi meşhur bir tarihçinin Timur hususundaki kanaatleri oldukça önemlidir (Yüksel, 2004: 119). Hatta İbn Haldûn, Memlûklerin yanı sıra Timur ve Devleti'nin azametinden o kadar etkilenmiş olmalı ki "*Türk Devleti büyük, toprakları geniş ve sultanları da azametlidir.*" ifadelerine yer vermiştir (İbn Haldûn, 2004: 306).

Timur'u "İsyankâr Kürekan" sıfatıyla adlandıran İbn Tağribirdî, Timur'un ölümünün ardından bıraktığı imaj ile ilgili olarak detaylı bilgiler söylemektedir (İbn Tağribirdî, 1992: c. 13, 116). İbn Tağribirdî şunları ifade etmektedir: "Çok büyük ızdırap çekmeğe başladı ve rengi de kızarmaya başladı. Timur'un kadınları ve yakın adamları haykırıyorlardı. O, Allah'ın lanetine ve azabına uğradı. Onu yün (kıl) çuvala sardılar. Timur öldüğü zaman yanında evlatlarından Sultan Halil b. Mîrânşâh ve kız kardeşinin oğlu Sultan Hüseyin'den başka kimse yoktu. O ikisi Timur'un ölümünü saklamak istedi. Ancak askerlerden bu sırrı saklayamadılar. Bu zikredilen Sultan Halil, dedesi Timur'dan sonra sultan oldu. Sultan Halil pek çok para dağıttı ve dedesi Timur'un cenazesi

'Acâ'ibu'l-Makdûr ve Diğer Arapça Kaynaklara Göre Timur'un Ölümü ve
Bıraktığı İmaj

ile Semerkand'a geldi. Onu karşılamak için insanlar çıktı. Bu insanların hepsi yünden (kıldan) yapılmış elbise giymekteydiler ve feryadı figan etmekteydiler. Melikler, emîrler ve insanların hepsi onun önünde yaya yürümekte olup başlarını açmış olarak matem elbisesi giymişlerdi. Timur'u, torununun kabri üzerine, Muhammed Sultan Medresesi'ne defnettiler. Günlerce Timur'un mezarının başında yas tuttular. Hatimler indirildi sadakalar dağıtıldı, tatlılar hazırlandı ve bu büyük görevde sofralar hazırlandı. Timur'un kabrinin üzerine kumaşlar serildi. Kabrinin üzerindeki türbenin duvarına Timur'un şahsi eşyaları ve silahları asıldı. Bu büyük kubbenin altında onların hepsi altınla yaldızlanmış ve taç işlemeliydi. Timur'un kabrinin üzerindeki kubbeye altından ve gümüşten kandiller asılmıştı. Bunların yanında dört bin miskal ağırlığında altın bir kandil de bulunmaktaydı. Kabre ipek kumaşlar ve ipek nakışlı kumaşlar serildi. Şiraz'da yapılan çelikten bir tabut içerisine Timur'un cesedi konularak nakledildi. Şuana kadar Timur bu çelik kabrin üzerindedir. Uzak diyarlardan buraya adaklar taşınırdı. İnsanlar teberrük, uğur için buraya ziyarete gelirlerdi. İhtiyacı olan birisi Timur'un kabrine gelir ve huzurunda dua ederdi. Kalplerinde onun korkusunu hissettikleri için bir bey yahut şanı yüce birisi bu medresenin yanından geçerse o kabirde yatan insanı ululamak için atından inerdi (İbn Tağribirdî, 1992: c. 13, 117-118).” Görüldüğü üzere İbn Tağribirdî, Timur'un cesedinin bulunduğu çelik kabir ile ilgili olarak “şuana kadar” tabirini kullanarak “şuana kadar Timur bu çelik kabrin üzerindedir” demektedir. Burada müellifin eserini yazdığı tarihe kadar Timur'un cesedinin çelik kabrin üzerinde olması durumunun aynen devam ettiğini vurgulamaktadır.

Timur'un ölümüyle ilgili olarak es-Sayrafi'de "Timurlenk'in ölüm haberi geldi. Allah ona lanet etsin. Rahman onun türbesine ve kabrine merhamet etmesin. Münker ve nekir oradan ayrılmaz, onun ile kabirde olmaya devam eder. Artık onun askerleri de boşa çıktı ve ne yapacaklarını bilemediler." demektedir (es-Seyrafi, 1971: c. 2, 209). Burada müellifin ifadelerinden hareketle Timur'a karşı bireysel bir öfke duyduğunu ifade edebiliriz.

Timurlenk Tarihi'nde "Allah onun ölümüyle Müslümanları rahatlattı." denmektedir. Yine aynı eserde "Timur'un beldesinin âlimlerinden eş-Şeyh Alâyüddîn el-Buhârî el-Hanefî, Timur'un küfrüne fetva verenlerdendir." ifadeleri bulunmaktadır (*Târih-u Teymûrlenk*, t.y: v. 36b; Şeker, 2018: 58). Konuyla ilgili olarak zikri geçen eş-Şeyh Alâyüddîn el-Buhârî el-Hanefî'nin Timur'a karşı ciddi bir öfke duyduğu ve bu öfke neticesinde ağır ithamda bulunduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu şahıs, İslâm hukuku açısından hiçte uygun olmayan bir yargıda bulunarak Timur'u kâfirlikle suçlamıştır.

Yine *Timurlenk Tarihi*'nde "Timur, helak oluncaya kadar..." diye bir ibare geçmektedir (*Târih-u Teymûrlenk*, t.y: v. 36b; Şeker, 2018: 58). Eserde, Timur'un vefatı için bu ibarenin yer alması Timur imajı hususunda menfi düşüncelerin varlığına işaret etmektedir. Yine de Timur'un ölümü ve bırakmış olduğu imaj hususunda *Timurlenk Tarihi*'ne genel olarak bakacak olursak eserin, meseleyi diğer bazı eserlere göre daha gerçeğe yakın anlatmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle *Timurlenk Tarihi*'nin üslubunun, aynı şekilde İbn Tağribirdî'nin anlatımında olduğu gibi daha gerçekçi olduğunu söylemek mümkündür.

'Acâ'ibu'l-Makdûr ve Diğer Arapça Kaynaklara Göre Timur'un Ölümü ve
Bıraktığı İmaj

Sonuç

Hayatı boyunca belirlediği idealler doğrultusunda yaşayan Timur, bu idealleri gerçekleştirme yolunda mücadelesine devam ederken son seferi olan Çin seferinde vefat etmiştir. Hayatını nasıl yaşadysa ölümü de hiç şaşırtıcı olmayacak şekilde seferdeyken gerçekleşmiştir.

807 senesinin Şaban ayının 17'sine (18 Şubat 1405) denk gelen günde 79, 80 yaşlarında olan Timur; kulunç, ishal ve prostat hastalığı nedeniyle vefat etmiştir. Vefatının ardından Timur ile ilgili yazılan eserlerin müelliflerinin Timur hakkındaki düşüncelerini kullandıkları üsluplarla günümüze değin yansıtılmışlardır. Böylelikle zihinlerdeki Timur imajını daha açık ve net olarak görebilmekteyiz.

Arapça kaynaklarda Timur imajı ile ilgili genel olarak olumsuz düşüncelerin yer almasında en büyük etkenlerden biri İbn Arabşâh'ın yazdığı *'Acâ'ib el-Makdûr* adlı eseridir. Çünkü İbn Arabşâh bu eseri Timur'u yermek için kaleme almıştır. Dolayısıyla bazı Arapça kaynaklar da İbn Arabşâh'ın yazdığı bu eserden faydalanmışlardır. Müellifler meselelerin doğruluğunu tetkik etmeden İbn Arabşâh'ın söylediklerinin aynısını ya da benzerlerini doğrudan nakletmişlerdir. Hatta bu durumu yakın dönemdeki bazı müelliflerin yazdıklarında bile görmek mümkündür. Örneğin Orta Asya tarihiyle ilgili çalışmalarda dikkatleri üzerine çeken meşhur tarihçi W. Barthold bile bazı noktalarda İbn Arabşâh'ın etkisiyle Timur hakkında bazı yanlış kanaatleri tekrar etmiştir.

Timur ile ilgili genel olarak olumsuz ifadelerin yer aldığı Arapça kaynakların bazılarında meseleler daha gerçeği bir üslupla anlatılmıştır. Örneğin İbn Tağribirdi'nin anlatımında Timur ile ilgili olumsuz ifadeler yer olsa da diğer bazı müelliflerle kıyasladığımızda İbn Tağribirdi'nin daha mutedil olduğunu söyleyebiliriz. Aynı şekilde *Timurlenk Tarihi*'nde de Timur hakkında olumsuz bazı beyanlar olsa da eserde genel anlamda daha gerçeği bir üslup ile meselenin anlatılmış olduğu görölmektedir.

Diğer taraftan Timur'un ölümlünü detaylı olarak ele alan müelliflerden İbn Arabşah ve İbn Tağribirdi'nin anlatımlarına bakıp bir değerlendirme yapacak olursak, İbn Arabşah'a nisbeten İbn Tağribirdi'nin Timur'un ölümlünü daha gerçeği bir üslupla anlatmış olduğunu ifade edebiliriz. Buna karşın İbn Arabşah'ın konuyu daha hissi olarak anlattığı anlaşılmaktadır.

Netice itibariyle Arapça kaynaklar, Timur imajını genelde menfi olarak yansıtılmaktadır diyebiliriz. Bunun yanı sıra Timur'un büyük ve etkili bir şahıs olduğu kaynaklarda belirtilmekte ve yer yer de Timur ile ilgili olumlu ifadelere de rastlanılmaktadır.

'Acâ'ibu'l-Makdûr ve Diğerk Araçça Kaynaklara G6re Timur'un 6l6m6 ve
Bıraktığı İmaj

Kaynakça

Akbıyık, Hayrunnisa A., Timurluların Bilim ve Sanata Yaklaşımları ve Bazı Son D6nem Sanatkârları, *Bilig*, Yaz/2004, S. 30, s. 151-171.

Alan, Hayrunnisa, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular (1360-1506)*, 2007, İstanbul.

İbn Arabşâh, Şehâbüddin Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh ed-Dımaşkı, *Kitâb 'Acâ'ibu'l-Makdûr fî Ahbâr Teymûr*, 1285, Kahire.

Barthold, W., *Uluğ Beg ve Zamanı* (Çev. İsmail Aka), 2015, Ankara.

G6ler, Hatice, Ortaçağ İslâm D6nyası Coğrafi Eserlerine Genel Bakış: El-Ömerî ve Eseri Mesâliku'l-Ebsâr Örneği, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, C. 3, S. 2, s. 90-101.

İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbeddin Ebi'l-Fazl Ahmed b. Ali (1994). *İnbâ el-Gumr bi-Ebnâ el-'Omr*, Tah. Hasan Habeşî, C. II, Kahire.

İbn Haldûn, Abd er-Rahman, *Mukaddime İbn Haldûn*, Tah.: Hâmid Ahmed el-Tâhir, 2004, Kahire.

Kitâb Mecmû'a fî't-Tevârih, Târih-u Teymûrlenk, Topkapı Sarayı Müzesi, III. Ahmed Kütüphanesi, nr.3057.

Mehmet ŞEKER

el-Makrîzî, Takiyyüddin Ahmed bin ‘Ali, *Kitâb es-Sulûk li Ma’rifet Duvel el-Mulûk*,(Tah. Muhammed ‘Abd el-Kâdir Atâ), 1997, Beyrut.

İbn Tağribirdî, Cemaleddin Ebi’l-Mehâsin Yusuf, *en-Nücûmu’z-Zâhire fî Mülûki Mısr ve’l-Kâhire*, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, C. XIII, 1992, Beyrut.

-----, Cemaleddin Ebi’l-Mehâsin Yusuf, *el-Menhelü’s-Sâfi ve el-Müstevfi ba’de el-Vâfi*, Tah. Muhammed Muhammed Emin, C. IV, 1986, Kahire.

Togan, A. Zeki Velidi, Emir Timur’un Soyuna Dair bir Araştırma, *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, 1972, İstanbul, S. 26, s. 75-84.

es-Şehâvî, Şemseddîn Muhammed b. Abdurrahman, *ed-Dav’ el-Lâmi’ li-Ehl el-Karn et-Tâsi’*,C. III., (tarihsiz), Beyrut.

Şeker, Mehmet, *Timurlenk Tarihi-Mecmû’a fî’t-Tevârih’e Göre*, 2018, Ankara.

Şeşen, Ramazan, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, 2012, İstanbul.

Yücel, Yaşar, *Timur’un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, 1989, Ankara.

'Acâ'ibu'l-Makdûr ve Diğler Arapça Kaynaklara Göre Timur'un ölümü ve
Bıraktığı İmaj

es-Seyrafi, Hatîb el-Cevherî Ali b. Davud, *Nüzhet en-Nüfûs ve'l-Ebdân fî Tevârih ez-Zamân*, (Tah. Hasan Habeşî), C. II., 1971, Birleşik Arap Cumhuriyeti.

Yüksel, Musa Şamil, *el-Makrîzî (Kitâb es-Sulûk)ve İbn Hacer (İnbâ' el-Gumr)'de Timur ile İlgili Kayıtlar ve Çağdaş Arap Tarihçilerine göre Timur Tasviri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi), 2001, İzmir.

-----, Arap Kaynaklarında Timur, Gz 2004, *Bilig*, sayı 31: 85-126.